

UDK 821.163.42.091"1575"

821.111.091"1575"

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 23. 1. 2007.

Prihvaćen za tisak: 4. 10. 2007.

SLOBODAN PROSPEROV NOVAK
Yale University-Sveučilište u Splitu
USA – HR

ZADARSKI FALSTAFF IZ 1575.

Engleski dramatičar Anthony Munday, nekoliko godina stariji od Shakespearea, objavio je tekst drame *Fedele and Fortunato. Two Italian Gentlemen* 1585., samo nekoliko godina prije nego što je Shakespeare napisao svoje najranije drame. Tako je jasno da je Shakespeare mogao preuzeti neke od motiva Mundayeve drame u svojim tekstovima *Two Gentlemen of Verona*, *Cymbeline* i *Much Ado About Nothing* ali je bio posebno fasciniran Mundayevim likom koji se zove Crackstone. Na tom Mundayevom junaku, ustvari čvrstoj maski *miles gloriosusa* temeljio je Shakespeare svog Falstaffa koji se najprije pojavio u povijesnim kronikama *Henry IV* i *Henry V*, a onda i u komediji *Merry wives of Windsor* koja je prikazana pred kraljicom Elizabetom. Činjenica je da je Mundayev Crackston alias Falstaff potpuna imitacija jednog lika iz drame *Il Fedele* koju je u Zadru za karnevala 1575. napisao Luigi Pasqualigi i objavio je godinu dana kasnije u Veneciji. Tako se dogodilo da se lik Falstaffa prvi put na sceni pojavio u Zadru i to s imenom Frangipietra koje je kasnije preuzeto u Mundayevog Crackstonea da bi na kraju postalo Falstaff u Shakespeareovim tekstovima. Autor zaključuje svoju raspravu zaključkom prema kojemu je talijanski skladatelj Giuseppe Verdi imao pravo kad je Falstaffa smatrao Mediterancem.

KLJUČNE RIJEČI: *William Shakespeare, Anthony Munday, Alvise Pasqualigo, Zadar, Falstaff, drama.*

Već desetljećima šekspirolozi pokušavaju pronaći stvarne veze Williama Shakespearea s Hrvatskom i Hrvatima¹. Njihovim mršavim rezultatima danas možemo pridodati jednu novu vijest: Engleski dramatičar sigurno je poznao komediju *Il Fedele* koja je prvi put izvođena 1575. u Zadru za vrijeme karnevala. Shakespeare je po jednom od likova iz te drame stvorio lik viteza Falstaffa koji se pojavljuje u historijskim kronikama o *Henrik IV* i *Henriku V*, a koji je i središnji lik u komediji *Vesele žene Windsorske*.

Kako William Shakespeare nije baš bio neki naročiti putnik nije ga moguće zamisliti kako putuje hrvatskim krajevima a još manje kako šeta zadarskom rivom

¹ Vidi radove i bibliografije u njima: Krišković, Vinko, "Shakespeare i mi", *Hrvatska revija*, I, 1941; Voča dlo, O., "Shakespeare and the Slavs", *Slavonic and East European Review*, 44, 102, 1966; Kostić, Veselin, *Kulturne veze između jugoslavenskih zemalja i Engleske do 1700. godine*, Posebna izdanja, SANU, knjiga CDLVIII, Beograd, 1972; Mardešić, Ivo, *Hrvatska / Velika Britanija. Povijest kulturnih i književnih odnosa*, Zagreb, 1995; Torbarina, Josip, *Kroatističke rasprave*, priredio S. P. Novak, Zagreb, 1997.

1575. Veliki dramatičar je putovao malo ili nikako². Ipak premda mu je geografsko iskustvo bilo maleno, u njegovim djelima ima mnogo mjesta koja svjedoče o Hrvatskoj i Hrvatima i koja pokazuju da je najslavniji svjetski književnik o našim krajevima imao znatna makar maglovita znanja. Tako se Shakespeare u *Kralju Learu* koristi podacima o suvremenom pomračenju sunca u Karlovcu, u *Henriku VI* spominje tako nekog Bargulusa, ilirskog gusara, a čini se da je poznavao i neke mlađe varijante kronika iz *Ljetopisa popa Dukljanina*. U drami *Mjera za mjeru* javlja se neki gusar Ragozine što bi značilo da je taj gusar bio Dubrovčanin. Uz to čitava se radnja u komediji *Na tri kralja* zbiva u Iliriji, a šekspirolozi su čak ustvrdili da ta Ilirija velikom piscu bila samo okvirni pojam i da je on radnju svoje drame smjestio upravo u Dubrovnik što se po nekim aluzijama može pretpostaviti³. Ovim sasvim konkretnim podacima znanstvenici su mogli pridodati i nekoliko književnih veza pa se pokazalo da je Dubrovčanin Marin Držić u svojim tekstovima anticipirao neka Shakespeareova dramaturška rješenja posebno u *Grižuli* koji da je anticipirao genijalni *San Ivanjske noći*⁴. Uz to ustanovilo se da se motiv nesretnih veronskih ljubavnika pojavljuje u dubrovačkoj drami *Dalida* već 1580. dakle mnogo prije nego što je ista priča potakla slavnu Shakespeareovu dramu *Romeo i Giulietta*.⁵ I ako svemu još pridodamo i ne baš sasvim vjerojatnu pretpostavku da je engleski dramatičar možda pohodio londonsku gostionicu *Kod glave* koju je vodio Dubrovčanin Pasko Rosee⁶ bilo bi to svo znanje što ga je svjetska šekspirologija uspjela sakupiti o izravnim vezama Shakespearea i Hrvatske.

Od danas ovi mršavi rezultati morat će se korigirati jednim zaista važnim podatkom koji značajno mijenja znanje o hrvatskom renesansnom kazalištu i njegovoj energiji. Naime povezujući niz najnovijih šekspiroloških otkrića, a potaknut ljubaznim informacijama zaslužnog hrvatskog muzikologa Ennija Stipčevića⁷, u prilici sam, da bez ikakove sumnje, pokažem kako je William Shakespeare u stvaranju Falstaffa, jednog od najpoznatijih svojih likova, koristio poticaje iz komedije *Il Fedele* koje je pronašao kod svog nešto starijeg vršnjaka

² Penrose, Boise, *Travel and Discovery in the Renaissance 1420-1620*, Cambridge, Mass., 1952; Praz, Mario, Shakespeare's Italy, *Shakespeares Survey*, 7, 1954.

³ Filipović, Rudolf, "Shakespeareova Ilirija", *Filologija*, 1, 1957; Janković, Mira, "Grad u Shakespeareovoj Iliriji", *Filološki pregled*, I-II, 1964; Torbarina, Josip, "The Setting of Shakespeares's Plays", *Studia Romanica et Anglicana*, 17-18, 1964

⁴ Torbarina, Josip, "Shakespeareove teme u djelu Marina Držića", *Dubrovnik*, 3, 1967.

⁵ Torbarina, Josip, "Dubrovački Romeo i Giulietta", *Dani hvarskog kazališta*, I, Split, 1975.

⁶ Kostić, Veselin, *op. cit.*, str. 240-245; Novak, Slobodan Prosperov, *Kratka povijest avanturizma*, Zagreb, 2001.

⁷ Ovo je početak pisma što ga je autoru početkom 2005. uputio Ennio Stipčević: "Poštovani prof. Novak, pred neki sam dan naišao na jedan podatak za koji vjerujem da će Vas zanimati. Još prije desetak godina držao sam u rukama u Marciani komediju *Il fedele* Luigija Pasqualiga. Podatak sam našao u jednom Cavallinijevom članku, a kako u *Il Fedele* nisam našao nista posebno zanimljivo s muzikološkog aspekta, svoje sam zabilješke i fotokopije iz Marciane spremio na dno nekakvog fascikla. Posljednjih mjeseci pišem veliku monografiju o hrvatskoj renesansnoj glazbi (za gđu Hekman), pa sam tako naišao i na stare zabilješke o *Il Fedele*. Provjerio sam iznova podatke preko interneta i došao do, čini mi se, zanimljivih podataka. Ta je naime talijanska komedije, prikazana u Zadru u doba karnevala 1575., poslužila - u svom engleskome prijevodu - kao jedan od izvora za Shakespeareove Vesele žene, tj. za lik sir Falstaffa...".

Antony Munday⁸. Svi koji dobro poznaju Shakespearaov opus lako će se složiti s mišljenjem da je veliki dramatičar ustvari napisao samo tri genijalne drame i to *Hamleta*, *Macbetha* i *San Ivanjske noći* ali je za to uz njih stvorio samo jedan lik. Naravno taj lik je lik ser Johna Falstaffa kojemu je najsloženija scenska nazočnost u *Veselim ženama windsorskim*. Taj slavni komediografski tekst Shakespeare je napisao na izričitu želju kraljice Elizabete koja je velikog pisca, nakon što je njegovog Falstaffa vidjela u *Henriku IV*, zamolila da samo za nju napiše dramu u kojoj će se debeli vitez još i zaljubiti. William Shakespeare je poslušao svoju kraljicu pa je stvorio arhetipsku figuru hvalisavog i rashodovanog, lukavog ali zavodljivog *miles gloriosusa*, lik koji na sceni za sebe, kad ga pitaju o vlastitom porijeklu, veli da se rodio u 3 sata poslijepodne, kad su se inače održavale predstave u renesansnom Londonu, i da je čim se rodio imao već sijedu kosu i obilnu trbušinu⁹. Taj Falstaffov izvještaj o vlastitom porijeklu ipak je samo dosjetka jer da bi William Shakespeare uopće mogao uslišati kraljičinu molbu bilo je potrebno da se njegov lik najprije rodi 1575. godine u jednoj zadarskoj kazališnoj predstavi zbog koje se od danas ovom hrvatskom gradu konačno vraća mjesto koje mu stoljećima s pravom pripada u Shakespeareovoj i Falstaffovoj imaginarnoj geografiji.

Što se ustvari dogodilo i kako je Shakespeare "bio" u Zadru? Venecijanac konte Luigi iliti Alvis Pasqualigo, inače autor knjige *Ljubavna pisma*, jedne vrlo popularne zbirke od 550 lepršavih pisama, boravio je u Zadru u drugoj polovici XVI. stoljeća¹⁰. Nije za sada poznato da li je razlog njegovog boravka u Dalmaciji bio posao ili neka avantura. Uostalom to i nije važno za činjenicu da je on upravo u Zadru, za karneval, usred zime 1575. napisao nevjerojatno erotičnu komediju *Il Fedele*. Istu komediju tiskao je godinu dana kasnije u Veneciji, kako je u ono vrijeme bio običaj, s predgovorom u kojemu je opisao prigodu u kojoj je njegovo djelo nastalo i bilo prikazano u Zadru¹¹. Djelo je datirano na zadnji dan zadarskog karnevala i posvećeno je nekom danas nepoznatom Pasqualigijevom poznaniku kojega je ovaj oslovljavao Messer Alvingi Giorgio. Pasqualigijeva drama pretiskavana je u Italiji još tri puta i to 1579, 1589. i 1606.¹² Doživjela je i latinsku adaptaciju Abrahama Fraunceca oko 1582. Također iz bibliografskih izvora proizlazi da je izvornik bio preveden na francuski jezik oko 1611. i da je autor te verzije bio Pierre de Larivey¹³. U Pasqualigijevoj komediji pričaju se seksualni jadi ne odveć vjerne gospođe Vittorije

⁸ Shapiro, I. A., "Shakespeare and Munday", *Shakespeare Survey*, 14, 1961. Ovaj pisac između ostaloga raspravlja i okolnosti prve izvedbe Mundayeve komedije te dokazuje da je sam pisac glumio u toj pred kraljicom odigranoj predstavi.

⁹ Wilson, John Dover, *Fortunes of Falstaff*, Cambridge-New York, 1944; Phelps, Charles E., *Falstaff and Equity: an Interpretation*, Boston-Cambridge, 1901; Harold Bloom, *Falstaff*, New York, 1992.

¹⁰ Pelaez, Mario, Luigi Pasqualigo, *Enciclopedia Italiana di Scienze, Lettere ed Arti*, Rim, 1935-43, 26, 449; Albertazzi, Adolfo, *Romanzieri e Romanzi del Cinquecento e del Seicento*, Bologna, 1991.

¹¹ Izdanje iz 1576. je *nuovamente posto in luce* u osmini na 184 stranice Bolognino Zaltieri; *Il Fedele, comedia del clarissimo Messer Luigi Pasqualigo*, In Venetia, MDLXXVI

¹² Allacci, Lione, *Drammaturgia*, Venezia, 1775 (2. izdanje); Clubb, Louise George, *Italian Plays (1500-1700) in the Folger Library*, Firenze, 1968.

¹³ Fraunceov tekst je prvi put objavljen u *Materialen zur Kunde des älteren Englisch en Dramas*, sv. 14, Louvain, 1906. Prevodilac u latinskom tekstu ne spominje svoj talijanski predložak. Inače svoj je tekst ostavio bez naslova a posvetio ga je književniku Sidneyu. Vidi Boas, Frederick S., *University Drama in the Tудо Age*, Oxford, 1914.

koja pored muža ima još i dva ljubavnika, pri čemu u urnebesnom zapletu sudjeluje čak i jedna vještica te nekoliko muških likova. Jednog od njih Zadrani su svakako zapamtili na toj karnevalskoj predstavi 1575. Ime mu je bilo Frangipietra, nije se pojavljivao često na sceni ali svaki put kad bi na nju izišao plijenio je pozornost svojim vojničkim duhovitostima i seksualnim razmetanjima. Jedan primjerak te tiskane komedije o libidinoznoj donzelli i njezinom pobješnjelom ocu te o njezinim prpošnim ljubavnicima u svom prvom izdanju došao je u ruke engleskom avanturisti, ustvari špijunu ali i književniku Antonyu Mundayu¹⁴. U Rimu on je bio na nekom tajnom zadatku, ustvari uhodio je engleske studente na papinskom sveučilištu. Kako je Munday dobro naučio talijanski jezik tako je lako mogao i sastaviti preradbu Pasqualigijeve komedije *Il Fedele*. Nakon duljeg boravka u Rimu vratio se Munday kući u London gdje je razvio vrlo bogatu književnu djelatnost¹⁵. 1585. dao je tiskati i svoju preradbu s naslovom *Fedele and Fortunio or Two Italian Gentlemen*¹⁶. U toj Mundayevoj preradbi je donekle ublažena seksualnu drastičnost zadarskog originala, ali je zato značajno naglašen lik hvalisavog vojnika Frangipietre koji je u engleskoj inačici postao Crackstone, *lusty and brave* kako ga naziva pisac, što i nije drugo nego doslovni prijevod imena hvalisavog junaka iz talijanskog predloška¹⁷. Taj Crackstone ustvari je prvi engleski Falstaff i nema nikakove sumnje da ga je Shakespeare koristio za stvaranje svog arhetipskog hvalisavca čiji bogati, gotovo vulkanski jezik prepun paradoksa i zavodljivih kalamtura, i nije drugo nego kopija fraza što ih izgovara Mundayov Crackstone alias zadarski Frangipietra.

To da je Falstaff na koncu vraćen Mediteranu posebno će radovati ljubitelje opere jer oni najvjerojatnije i nisu drugačije doživljavali Verdijevog Falstaffa¹⁸. Inače od Zadra do Windsora bio je znanstvenicima dug put pri čemu treba upozoriti na to da je Mundayeva drama svoje prvo kritičko izdanje dobila 1981. u jednoj doktorskoj disertaciji s Yalea čiji autor dok je pisao svoju radnju nije bio svjestan Crackstonove veze s Falstaffom a onda njih obojice sa Zadrom. Ta je veza utvrđena tek danas kad je konačno povezana s karnevalskom pozornicom u Zadru s koje je 1575. legendarni Falstaff krenuo na svoj stoljetni put.

¹⁴ H o s l e y, Richard, *A Critical Edition of Anthony Munday's Fedele and Fortunio*, New York. London, 1981; Vidi analizu Mundayeve komedije u disertaciji Flügg e, F r i t z, *Fidèle and Fortunio, A comedy of Two Italian Gentlemen*, Breslau, 1912.

¹⁵ K e n n y, Anthony, Anthony Munday in Rome, *Recusant History*, 6, 1962; Hill, Tracey, *Anthony Munday and Civic Culture. Theatre, history and power in early modern London. 1580-1633*, Manchester-New York, 2004.

¹⁶ O tekstološkim pitanjima vezanim uz Mundayevu dramu vidi H o s l e y, R., op. cit.; Izvršno reprint izdanje engleske drame koja je utjecala na Shakespereovog Falstaffa objavljeno je 1909. u Oxfordu: *Fidèle and Fortunio: The Two Italian Gentlemen*, priredio Percy Simpson, The Malone Society Reprints, 1909; G r e g g, W. W. *Some Aspects and problems of London Publishing between 1550 and 1650*, Oxford, 1956.

¹⁷ T u r n e r, Celeste, *Anthony Munday: An Elizabethan Man of Letters*, University of California Publications in English, sv. II, 1928-1929. O vezi Mundayevog Crackstonea i Falstaffa posebno str. 67 i dalje.

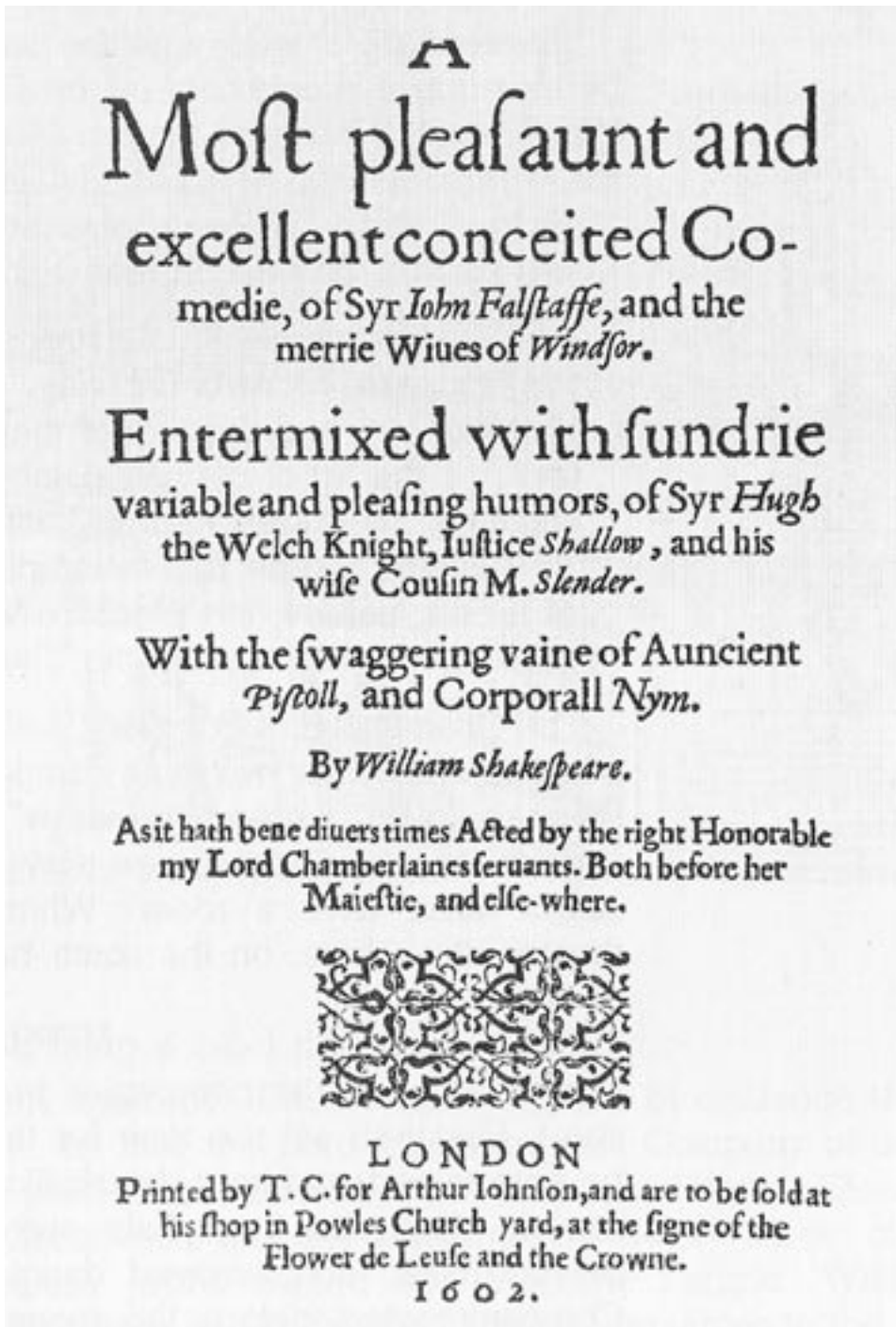
¹⁸ C a t a l d i, Antonietta, *La stirpe di Falstaff*, Firenze, 1989.

FALSTAFF IN ZADAR 1575

SUMMARY

The English dramatist Anthony Munday, some four years older than Shakespeare, published his text *Fedele and Fortunato. Two Italian Gentlemen* in 1585, a few years before Shakespeare wrote his earliest plays. Thus Shakespeare could have derived motifs from the Munday drama in a lot of his texts, specially in *The Two Gentlemen from Verona*, *Cymbeline* and in *Much Ado About Nothing* but he was particularly fascinated with the Munday character of Crackstone. Shakespeare based on this typical *miles gloriosus* his famous Falstaff who appeared first in *Henry IV*, *Henry V* and then in the comedy *Merry Wives of Windsor* staged for Queen Elisabeth. The fact is that Munday's Crackston, alias Falstaff, is a character that was completely imitated from the Italian play *Il Fedele* written by Luigi Pasqualigo for the carnival of Zadar in 1575 and published in Venice a year after. So the character of Falstaff for the first time appeared in Zadar with the name of Frangipietra, then was transferred in Munday's Crackston and finally became Shakespeare's Falstaff. The author concludes the paper maintaining that the Italian composer Giuseppe Verdi was right when he considered Falstaff to be a Mediterranean type.

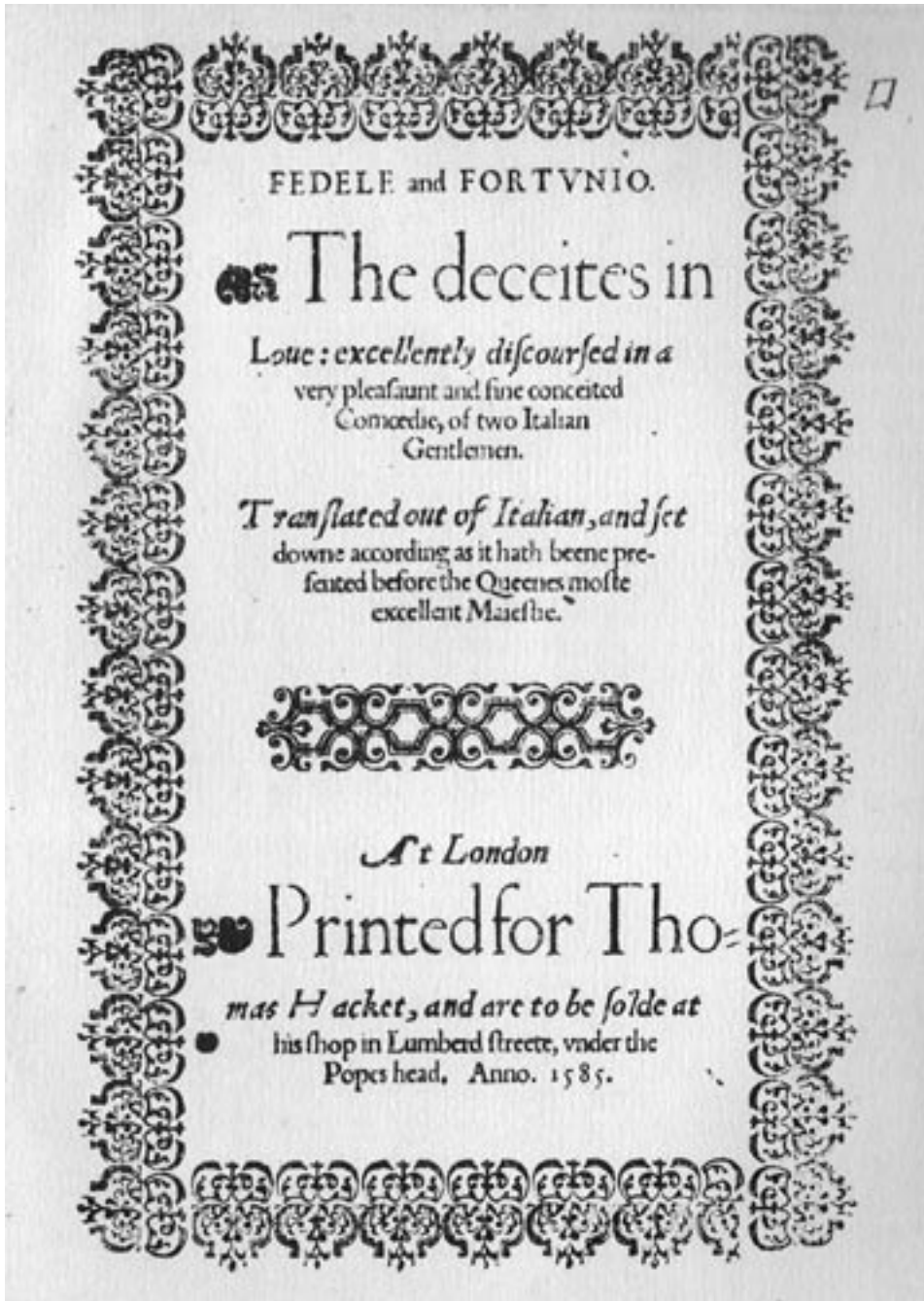
KEY WORDS: *Anthony Munday, Alvise Pasqualigo, drama, Falstaff, William Shakespeare, Zadar.*

1. Naslovna stranica prvog izdanja Pasqualigove komedije *Il Fedele* tiskane u Veneciji 1576. a u kojoj se nalazi predgovor napisan u Zadru na kraju karnevala 1575. Lik hvalisavog vojnika nosi ime Frangipetra.

2. Naslovna stranica Mundayeve drame *Fidele and Fortunio. The Two Italian Gentlemen* koja je tiskana u Londonu 1585. Frangipietra iz talijanske komedije postao je u engleskom tekstu Crackstone.

3. Spomen Falstaffa u londonskom izdanju Shakespeareove komedije *The Merry Wives of Windsor* koje je tiskano 1602. Lik Falstaffa uglavnom je preuzet od Mundayevog Crackstonea a ovaj opet od Pasqualigovog Frangipietre koji se na sceni prvi put pojavio u Zadru 1575.